

**Ўзбекистан Республикасы
Халық билимлендириў министрлиги**

**Әжинияз атындағы
Нөкис мәмлекетлик педагогикалық
институты**

**2016-жыл «Саламат ана хәм бала жылы»на бағышлаған
«Илим хәм тәлим-тәрбия – жәмийеттин интеллектуал айнасы»
атамасындағы Республикалық илимий
теориялық хәм әмелий конференция
МАТЕРИАЛЛАРЫ**

**2016 йил «Соғлом она ва бола йили»га бағишланган
«Фан ва таълим-тарбия – жамиятнинг интеллектуал кўзгуси»
мавзусидаги
Республика илмий-назарий ва амалий анжуман
МАТЕРИАЛЛАРИ**

I бөлим

Нөкис-2016

Миллий истиклол мафқурасининг асосий ғояларидан бири бўлган миллатлараро тотувлик ҳам асарда ўз ифодасини топган. Қорақалпоқ қизи Гулойимнинг хоразмлик йигит Арслонга бўлган мухаббати, золим хонга қарши тўрт халқ вакилларининг бирликдаги кураши бунга мисолдир.

«Қирқ қиз» қорақалпоқ халқининг бетакрор, беқиёс адабий мероси. Достонда миллий гурур, ватанпарварлик туйғуси, ватан равнақи, юрт тинчлиги ва халқ фаровонлиги учун кураш туйғуси билан уйғунлашиб, маънавиятимиз моҳиятини белгилайдиган илдизларнинг биридир.

МИЛЛИЙ ӨЗЛИКТИ АҢЛАЎ РУЎХҲҲЙЛЫҚ БЕЛГИСИ

Ж. Сейткасимов

ТашПМИ Нөкис филиалы «Жәмийетлик пәнлер» кафедрасы

Өзлик - бул миллийлик пенен тиккелей байланисли мәселе. Себеби хәр бир халықтың яки миллеттиң өзлиги хаққында сөз барар екен, әлбетте оның миллий өзгешеликтери хаққында сөз болмаўы мүмкин емес. Миллий өзлик ана тили, туўылып өскен жерге, өз миллий руўхыйлығы, тарийхы, мийрасы, үрп-әдеттери, оларды өзлестириў хәм раўажландырыў жолындағы ғамхорлық көрсетиў, миллий мәплерди түсиниў болып есапланылады.

Өзбекистан Республикасы биринши президенти И.Каримов «Өзбекистан XXI әсир босағасында кәўипсизликке кәўип, турақлылық шәрттери хәм раўажланыў кепилликтери» атлы мийнетинде бул мәселеге айрықша орын берген. Бул мийнеттиң «Руўхый кәдириятлар хәм миллий өзликти аңлаўдың тиклениўи» деген белиминде миллий өзликти аңлаўдың теориялық бағдары кең түрде ашып бериледи.

Миллий өзликти аңлаўдың тиклениўи халқымыздың руўхыйлығының тийкарлары, деректери болған төмендеги факторларға тийкарланады. Бириншиден, халқымыздың қалыс, қосымтасыз, оғада анық хәм дурыс тарийхын тиклеў; екиншиден, халқымыздың этникалық, мәдений хәм диний жақтан бир бирине сабырлылығы менен шыдамлылығы (толерантлығы); үшіншиден, жәмийеттиң диний-руўхый тийкарларын, яғный ислам динин нызамға сәйкес өз орнына қойыў; төртиншиден, инсанның руўхый тиклениўи, жер, суў, хаўаға қатнасында да байқалады; бесиншиден, руўхый кәдириятлардың және бир күдиретли дереги дәстүрий шаңарақ хәм туўысқанлық қатнаслар әдебинен ибарат; алтыншыдан, руўхый кәдириятлардың тиклениўи олардың хәзирги дүня хәм информация цивилизациясы кәдириятларына ийкемлесиўи менен белгиленеди.

Миллий өзликти аңлаў миллеттиң ең әҳмийетли белгиси, оның раўажланыўын хәм келешегин тәмийинлеўши фактор болып есапланылады. Себеби миллеттиң, халықтың күш күдирети оның саны менен емес, ал оның миллий санасының раўажланыў дәрежеси, сиясий жетиклиги, миллий сезимниң дәрежеси, өз өзін аңлап жеткенлиги менен белгиленеди.

Биринши Президентимиз И.Каримов ғәрезсизлик жылларында ерискен табысларымызға тоқтала отырып «Юксак манавият енгилмас куч» мийнетинде «Өзликти аңлаў, миллий сана хәм ой пикирдиң көриниси, әўладлар ортасындағы руўхый-мәнәўий байланыс тил арқалы иске асырылады» деп атап өткен. [Каримов И.А 83].

Миллий өзликни аңлаў өз миллий қабығына оралыў хэм өзге халықлардан өзин үстем қойыў дегени емес. Өзликни аңлаған адамда меҳир-муҳаббат күшли болады. Менменликти хош көрмейди.

Өз-өзин аңлаў - бул өз ўатанына хэм сол ўатанда жасаған халықтың, миллеттиң өтмишин, оның мәдениятын, үрп-әдетин хэмде қәдириятларын билиў.

Өзин-өзи аңлаў - бул өткен ата-бабалар тарийхын терең билиў, олардың руўхларына хүрметти өз орнына қойыў. Соның менен бирге өз-өзин аңлаў ўатанның бай тарийхий хэм материаллық мийрасын аңлап, жарқын келешек ушын хызмет етиўге умтылыў, әўладлар пәраўанлығы ушын өз үлесин қосыў. Өз-өзин аңлаў тек тарийхты билиў менен шекленип қалыў деген сөз емес. Оның заманагөй имканиятларын есапқа алған ҳалда өз миллетиниң, Ўатанының абыройын асыраў болып есапланады.

«Өзликни аңлаў», «миллий өзликни аңлаў» хэм миллий ғәрезсизлик идеясы бир-бири менен байланыслы. Миллий идеяны миллий өзликни аңлаў факторы деп қараўға болады.

Демек, миллет өзин халық сыпатында, ел сыпатында аңламаса, өзиниң намысы, қәдир-қымбаты ҳаққында қайғырмаса, миллий мақтаныш сезимине ийе бола алмайды.

ҚАДРИЯТЛАРНИНГ ЖАМИЯТДАГИ ЎРНИ

Ж.Н.Сейткасимов

ТошПМИ Нукус филиали «Ижтимоий фанлар» кафедраси

Қадриятлар катта ижтимоий-сиёсий, фалсафий, тарбиявий аҳамиятга эга. Улар ўтмиш билан ҳозирги кун ўртасидаги ворисийликни ифодалайди, шу туфайли миллатнинг тарихи, унинг ўтмиш ҳаёти, маданияти гавдаланади. Шунинг учун ҳам ҳар бир сиёсий тузум, ҳар бир давлат қадриятлардан ўз мақсади, манфаати йўлида фойдаланиб келган ва ҳозир ҳам шундай бўлмоқда. Башарият кўп минг йиллик тарихи давомида эркин, бахтли ва гўзал ҳаёт кечириси учун зарур бўлган хилма-хил қадриятларни яратди, инсон, унинг ҳуқуқи ва эркинликларини химоя қиладиган қонунлар, сиёсий ташкилотларини бунёд этди. Инсоннинг гўзал яшаши учун зарур бўлган бадиий-эстетик қадриятларни ривожлантирди, кишиларнинг бир-бирига ва жамиятга бўлган муносабатларини белгилаб берилган ахлоқий қоидалар мажмуасини жорий этди ва ҳоказо. Мазкур ижтимоий-сиёсий, маданий-маънавий ва ахлоқий қадриятлар жамият тараққиётида салмоқли ўрин эгаллаб, кишиларнинг инсоний фазилатларини юксалтиришда катта хизмат қилиб келган ва ҳозир ҳам хизмат қилмоқда.

Қадриятлар жамиятимизнинг бойлиги, бизнинг миллий ифтихоримиз. Уларни авайлаб асраш ва муҳофаза қилиш – барчамизнинг бурчимиздир. «Фуқаролар Ўзбекистон халқининг тарихий, маънавий ва маданий меросини авайлаб асрашга мажбурдирлар. Маданият ёдгорликлари давлат муҳофазасидадир», – деб ёзиб қўйилган Конституциямизда.

Жамиятнинг энг олий маҳсули ва қадрияти бўлмиш Инсоннинг қадриятларга муносабати ҳеч қачон бир текис бўлган эмас. Бир томондан инсон қадриятлар бунёдкори сифатида қанчадан-қанча моддий ва маънавий қадриятларни юзага келтирган бўлса, иккинчи томондан у мавжуд қадриятларга ёвузларча муносабатда бўлиб, уни талон-тарож ҳам қилиб келган. Буни биз инсоннинг табиий-моддий қадриятларга бўлган муносабатларида яққол кўришимиз мумкин.

Бугун инсоният шундай даражага эришдики, энди табиатдан фойдаланибгина қолмасдан уни химоя қилиш зарурати туғилди. Бугун инсонларгина табиатга боғлиқ эмас, балки табиат ҳам инсонларга боғлиқ бўлиб қолди. Табиатни эъзозлашда ва сақлашда ҳеч қандай худудий тўсиқлар бўлиши мумкин эмас, чунки бир мамлакатда рўй бераётган экологик инқироз бошқа жойларга ҳам ўз таъсирини кўрсатмоқда.

Табиат – муқаддас даргоҳ, инсониятнинг бешигидир. Биз яшаб, нафас олиб турган табиат, унинг таркибий қисми бўлмиш Еримиз ҳамманинг – бутун инсониятнинг умумий уйи, умумий масканидир. Шундай экан, уни кўз қорачиғидек сақлаш, атроф муҳитнинг ифлосланишига йўл қўймаслик башариятнинг ишидир. Табиатни муҳофаза қилишнинг долзарблиги ана шунда. Ана шу долзарб муаммога биринчи даражали эътибор берилмаса оқибати даҳшатли бўлиши аниқ ва равшандир.

Қадриятлар ўз-ўзидан бевосита инсоннинг маънавий қиёфаси, турмуш тарзи, умуман жамият тараққиётини белгилай олмайди. Қадриятларнинг аҳволи, аҳамияти, инсонга кўрсатадиган таъсири, унинг истиқболи у ёки бу жамиятдаги мавжуд ижтимоий тузум томонидан олиб борилган сиёсат, унинг манфаатлари билан узвий боғлангандир. Кишиларни қадриятларга истеъмомли ёки кузатувчи сифатида қараш қайфиятидан холи этиб, аксинча уларни янада кўпайтириш, юксалтириш пайида бўлишларига эришишга алоҳида эътибор бериш керак. Маълумки, ҳаётда ҳеч бир нарса абадий эмас. Бу қадриятларга ҳам тааллуқлидир. Шунинг учун ҳам қадриятларни авайлаб асраш, уларни қўриқлаш, юксалтириш алоҳида инсон ҳаётида ҳам жамият тарққиётида ҳам катта аҳамият касб этади. Шундай экан, уларни доимо бойитиб, ривожлантириб, кўпайтириб, янгилаб турмоғимиз даркор!

ПЭПИШЛЕР – БАЛАЛАР МАЗАҚЛАМАСЫ

Әмирлан Сейдин Елсўйер улы - үлкен илимий хызметкер–излениўши
ӨзРИА ҚБ ҚГПИИ қарақалпақ фольклоры хэм әдебияты бөлими

Қарақалпақ халық аўызеки мийраслары арасында аз жыйналған жанрлардын бири – пәпишлер. Пәпишлер – балалардың жийи атқаратуғын хәзил-дәлкекли дәрәтпеси. Жанрға дәрәкли болған үлгилер «Қарақалпақ фольклоры» көптомлығының соңғы басылған топламында жәрияланды [Қарақалпақ фольклоры: 501-502]. Әдетте, «пәпиш» сөзи балалардың өткир мазағы мәнисинде қолланылады. Усыған байланыслы:

Билеўик бала ләпиш айтар,

Күлеўик бала пәпиш айтар, - деген жүйели сөз қәлиплескен. Сөздиң келип шығыў түбири «пәпе» болып, «пәпишлеў» ямаса «пәпеге алыў» түсиниги «масқаралаў», «мазақлаў», «ермеклеў» дегенди аңлатады [Қарақалпақ тилиниң түсиндирме сөзлиги: 99]. Фольклор сөзлигинде: «Пәпиш – хәзил-дәлкек, пәпе сөз, кишкенелер дегишпеси», - деп түсиндирилген [Қарақалпақ фольклоры: 539]. Қарақалпақ балалар фольклорында дегишпе хэм мазақтың түрлери көп. Мәселен, *уялтпаишлар* көбинесе қыз балалар тәрәпинен айтылса, *келемишлер* дайылы-жийенлик жақынлығы бар балалардың илип ойнасыўы, ал *пәпишлер* хәмме балалардың барлығына тендей мазақлаў түри.

Пәпишлердиң айтылыўы орын таңламайды. Оны өзбек фольклорында «масқаралама» десе [Сафаров: 224], қазақ тилинде «сайқымазақ» [Ісләмжанұлы: 85]

Аширов М.П. Миллатлараро дўстлик ривожланиш гарови.....	108
Муратбаева А.Ж. «Қирқ қиз» достони намунасида миллий истиклол мафкураси ғояларига тарбиялаш.....	109
Сейткасимов Ж. Миллий ёзликти анлау руўхыйлық белгиси.....	111
Сейткасимов Ж. Қадриятларнинг жамийятдаги ўрни.....	112
Эмирлан Сейдин Елсўйер улы Пәпишлер – балалар мазақламасы.....	113
Палымбетов К. Тарийхый шынлықтан көркем ҳақыйқатлыққа (Аллаяр Досназаров образы мысалында)	115
Реймов А. Баркамол авлод тарбияси – миллий юксалиш омили.....	117
Реймов А. Шаңарақ хәм миллий дәстүрлердиң миллий идеяны кәлиплестириўдеги орны.....	118
Реймов А. Миллий ғәрезсизлик идеологиясын сиңдириўде билимлендириў мекемелериниң орны.....	120
Маткурбанов Р.Ж. Социальные, исторические и правовые аспекты установления имени человека при его индивидуализации.....	121
Турдиматова И. Эсхатологические верования зороастризма.....	125
Асророва Л. Мўғуллар даврида ёзилган “Хайрат-ул фукахо” асари хусусида.....	126
Абуев Н. Та’лим-тарбияда та’лимнинг инсонпарварлашуви тushunchasi.....	127
Daminov N. Ma’naviy qadriyatlarining tarkibiy qismlari va ularning o’quvchi shaxsini shakllantirishdagi o’zaro aloqasi.....	129
Nayitov Z., Boboyorov Sh. Tarixiy xotira – ma’naviy-axloqiy tarbiya va o’zlikni anglash omili.....	132
Nayitov Z. Ma’naviy merosning ma’naviy-axloqiy tarbiyalash vositasi sifatidagi o’rni.....	133
Рахмонов С. Наука и образования как важнейший фактор формирования интеллектуального общества.....	135
Абуев Х. Тарихий мерос ва унинг таълим-тарбиядаги ўрни.....	137
Мунавварова М. Маънавий тарбия ва интеллектуал салоҳият.....	138
Бекимбетов А. Тарийхый жер атларына байланыслы аңызлар.....	139
Ibragimova N.Yu. "Iqtisodiy bilim asoslari" fanida interaktiv metodlardan foydalanish usullari.....	140
Ибрагимова Н.Ю., Реймов А. Ўқитувчи ва ўқувчи шахсининг интеграциялашуви.....	142
Ғаниев К. Миллий таълим тизими – жамият тараққиётининг ажралмас қисми.....	143
Суюнов С.Х., Суюнова К. Соғлом авлодни шакллантиришда Амир Темур маънавиятининг ўрни.....	145
Мамадалиев Н. Жамият барқарорлигини таъминлашда ахборот хавфсизлиги ва таҳдиди масалалари.....	148
Йўлдошев С.В., Тошпўлатов И. Таълим ва тарбия тизимида ижтимоий-гуманитар фанларнинг ўрни.....	151
Ғайназаров О. Миллий ғоя ва маънавият асослари дарсларида педагогик хамда ахборот коммуникация технологияларининг ўрни.....	153
Karimova Z. Kecha kim edigu bugun kim bo’ldik.....	155
Atajanova N. Jamiyatning rivojlanishida fan va ta’lim-tarbiyaning o’rni.....	157
Jumaniyozov J. Tarix darslarida axborot kommunikatsion texnologiyalardan samarali foydalanish.....	158